

УДК 94(477.84)«1939/1941»

**ПОБУТ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ
УКРАЇНИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ 1939–1941 РР.****THE LIFE OF THE RURAL POPULATION
IN WESTERN UKRAINE IN CONDITIONS
OF PUBLIC ACT 1939–1941****Старка В. В.,**

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка (Тернопіль, Україна), e-mail: starka1980@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0213-9298>

Starka V. V.,

PhD (History), associate Professor of History of Ukraine, archaeology and Special Historical Studies Chair, Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University in Ternopil (Ternopil, Ukraine), e-mail: starka1980@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0213-9298>

На основі широкого кола джерел та попередніх історичних досліджень, проаналізовано побут сільського населення Західної України. З'ясовано, що приєднання зазначених територій до складу Української РСР заклало фундамент для глибоких трансформацій побутово-господарського життя місцевих мешканців. Зазначено, що політика радянської влади спрямовувалася на якомога швидшу уніфікацію встановленого способу життя аграріїв, до прийнятих у Радянському Союзі норм. Запропоновані більшовиками нові викликали неоднозначну реакцію людей, від цілковитого заперечення до абсолютної підтримки. Зазначено, що побутові дрібниці слугували ознаками приналежності до того чи іншого майнового стану. Завжди втілення у життя планів нової влади, початок німецько-радянського збройного конфлікту у червні 1941 року.

Ключові слова: селянство, побут, суспільно-політичні трансформації, Західна Україна, радянська влада.

Based on a wide range of sources and previous historical research, analyzed the life of rural population of Western Ukraine. It is shown that the accession of these territories part of the Ukrainian SSR laid the foundation for profound transformations genre-economic life of local residents. Stated that the policy of the Soviet Government directed the unification as normal a speedier way of life, accepted in the Soviet Union. The innovations proposed by the Soviets cause ambiguous peoples' reaction from complete denial to absolute support. Note that the household things were signs of belonging to a particular property. Prevent the implementation of the plans of the new Government, the German-Soviet armed conflict in June 1941 year.

Keywords: peasantry, life, socio-political transformations, Western Ukraine, Soviet power.

Початок Другої світової війни став доленосним для народів центрально-східної Європи, в тому числі й українського. Вступ підрозділів Червоної Армії на терени Східної Галичини у вересні 1939 року змінив не лише національно-державну приналежність краю, але і вніс тектонічні зрушення у побут місцевого населення. Сучасне розуміння процесів адаптації сільського населення до життя в умовах суспільних трансформацій, неможливе без вивчення попереднього історичного досвіду, адже, трансформація побутової сфери, є своєрідним маркером життєвих орієнтирів людини. Як зазначав Е. Саїд: «звернення до минулого – одна з найпоширеніших стратегій інтерпретації теперішнього» [13, с. 6].

У радянський період тема повсякденного життя громадян розглядалася лише в контексті

розбудови соціалістичного суспільства [15–17; 21]. Відновлення державної самостійності України, дало змогу дослідникам, за допомогою нових архівних даних, відтворити правдиву картину процесу радянзації західноукраїнських земель. Сучасні українські історики підготували чимало наукових розвідок з історії західноукраїнських земель [1; 19–20; 23]. Водночас, питання сільського побуту в умовах суспільно-політичних трансформацій 1939–1941 років залишалося поза їх увагою. Зважаючи на формат публікації, окреслимо лише окремі аспекти проблеми.

Мета статті – характеристика побутового життя західноукраїнського селянства та чинників, що впливали на їх трансформацію в умовах радянської тоталітарної системи 1939–1941 років. Досягнення мети передбачає розв'язання низки завдань: характеристика традиційного довоєнного селянського побуту, аналіз політики радянської влади у соціально-побутовій сфері, висвітлення способів та методів адаптації селян до життя в нових суспільно-політичних умовах.

У міжвоєнній Польщі галицьке селянство залишалося однією із найконсервативніших спільнот, оскільки державна влада розглядала регіон, як аграрно-сировинну колонію. Повсякденню мешканців Східної Галичини притаманна висока релігійність, взаємодопомога та повага між односельцями. Ведення одноосібного господарства виробило в місцевих жителів індивідуалістичний світогляд та повагу до приватної власності. Якщо сільськогосподарські роботи, селяни виконували зазвичай силами родин, то громадські роботи, такі як ремонт доріг, будова культових споруд, народних домів тощо, здійснювалася громадською толокою. Стояти осторонь життя громади, означало потрапити під громадський суд.

Крім виборних органів влади, на сільське повсякдення впливала думка сільських господарів. Зазвичай, обговорення потреб громади, відбувалося в неділю на церковному майдані після служби в церкві. Часто поважних господарів залучали в якості третейських суддів для вирішення межових спорів.

Соціальна структура міжвоєнного галицького села мала наступну структуру. Заможну сільську верству представляли т.зв. «багачі» – родини, що володіли земельними наділами більше 10 га. У таких господарствах використовували сільськогосподарські машини у поєднанні із працею найманих робітників. «Господарі» володіючи від 4 до 10 га, як правило обробляли їх зусиллями родини. «Бідні» володіли дрібними ділянками до 3 га. Як правило, зібраного урожаю їм не вистарчало, а відтак, члени родини займалися сезонними підробітками у заможних господарствах. Незаможною сільською верствою були т.зв. «форнали» – селяни, що жили виключно із сезонних заробітків, та «дідва» – сільські маргінали, які жили переважно крадіжками та напівкримінальними промислами [13, с. 111, 173].

Зазначена соціальна структура виникла не спонтанно, а виробилася упродовж тривалого

періоду часу і слугувала своєрідними соціальними цінностями, успадкованими від попередніх поколінь. Як зазначає В. Марочко: «соціально–економічна диференціація селянських господарств віддзеркалювала природний стан речей, повсякденність кожного селянського господарства [26, с. 101–102].

Якщо заможні господарства мали дохід від господарської діяльності, то незаможне селянство змушене було постійно шукати підробітків. Більшість таких селян працювали за наймом у поміщицьких господарства чи у заможних господарів. Наймані працівники працювали або «за 13 сніп» чи «п'ятий кошик», або за оплачуваний день [4, арк. 1]. Поденна оплата диференціювалася залежно від виду виконуваної роботи на низки додаткових умов. Наприклад за один день сапання платили 1 зл. і давали три рази їсти, чи 2 зл. без харчування. Робітники на току, що молотили отримували 1,5 зл. та трьохразове харчування, чи 3 зл. на своїх харчах. Косарі з триразовим харчуванням за день отримували 2 зл., чи 3 зл. без їжі [9, арк. 29].

Як правило, заможні господарі спочатку кінцями обробляли власні поля, а потім за гроші безкінним господарствам. Наприклад, оранка одного морга (0,56 га) вартувала 10 злотих [7, арк. 2].

Щоб зекономити кошти, бідніші селяни свої наділи оброблялися лопатами, сапами, дерев'яними плугами та боронами. Не маючи чим удобрювати поля, бідняки зібравши восени картоплю, сіяли на полях жито, котре згодом члени його сім'ї присапували. Так робилося восени та на весні [7, арк. 4].

Безземелля часто ставало причинами суперечок між селянами «за межу». Якщо конфлікт не був вирішений зусиллями сільських старійшин, тоді люди судилися, витрачаючи на послуги адвокатів більше коштів, ніж вартував сам земельний наділ. У с. Пуків Рогатинського району Станіславської області один із селян за три роки витратив на послуги адвоката 800 зл., в той час коли добра корова вартувала 120 зл. [6, арк. 2].

«Музика» щоденного господарського життя у селі зазвичай звучала так: «гупали ціпи по снопах, стукотіли ткацькі верстаги, тріскотіли сікачі, гуркотіли віялки, шурхотіли жорна, витріскували праники на річці, чачкали січкари [19, с. 137].

Майнове розшарування впливало не лише на господарсько–економічне життя, але на побутове.

Визначальною ознакою заможного селянського двору була двох чи трьох кімнатна «хата під бляхою» та значна кількість окремих господарських споруд: стайні, кількох столод, будинку для зберігання реманенту тощо. Характерна ознака інтер'єру заможного будинку – наявність дерев'яної підлоги та меблів [9, арк. 7]. Більшість родин мешкали у одно або двокімнатних будинках із «сіннями», з ліпними глиняними стінами, малими вікнами, зазвичай покритих соломною, у Прикарпатті – дерев'яною гонтою. На зиму будинки із глиняними стінами утеплювали за допомогою «загат» із соломи та обмолочених снопів [5, арк. 1; 13, с.

217]. Інтер'єр доволі скромний. Долівка в кращому випадку вимощена жовтою глиною, а то й просто земляна. З меблів: стіл, лавка, ліжко, як правило виготовлене власноруч чи місцевими майстрами. Одяг зберігали у скринях чи просто складали на «жердки» [8, арк. 1].

Третину кімнати займала піч, яка крім засобу для приготування їжі, слугувала ліжком для дітей чи старших членів родини. Обов'язковим атрибутом інтер'єру помешкання були образи, сімейні світлини та вишиті подушки.

Освітлювалися кімнати, зазвичай, каганцем. Варто зазначити, коли родина не мала коштів купити гасу, то сиділи в темряві [13, с. 155].

Більшість селянських родин мали схожі побутові проблеми. Одна із них, забезпечення членів родини одягом та взуттям. Зазвичай, повсякденний одяг шили з домотканого полотна. Робили його, як правило, в осінньо–зимовий період. Святкове вбрання або купували, або шили у місцевих шевців. Траплялося так, що у чоловіків один костюм був «від шлюбу до смерті» [13, с. 117].

Із взуттям ситуація була складнішою. Дорослі чоловіки купували собі мешти чи черевики і ходили у них лише до церкви. Влітку було й так, що люди босі йшли до церкви, і лише перед храмом одягали взуття. Діти, зазвичай, від ранньої весни до пізньої осені бігали по вулиці босоніж. Взимку могли ходити у «солом'янках». Це такий тип взуття, коли верх виплітався із житньої соломи, який кріпився до дерев'яної підшви. У селах Підгаєцького та Бережанського районів Тернопільської області різновидом такого типу взуття були «калатівки», в яких верх виготовлявся із свинячої шкіри, який кріпився до дерев'яної підшви. Коли люди йшли по мошній дорозі, чи дерев'яній підлозі таке взуття видавало специфічний звук «калатало» [13, с. 188, 200, 214].

Харчувалися доволі скромно. Традиційними стравами були каші (пшоняна, кукурудзяна, гречана) та картопля. Обов'язково в хаті стояла велика дерев'яна діжка із квашеною капустою. Їли зазвичай 2–3 рази на день. Традиційного міського розподілу страв на перше та друге у селах не було. Те, що зварили зранку, їли і на обід, а іноді і на вечерю. Як не було хліба, на печі пекли «паляниці». Коли працювали в полі, то звичним раціоном був глек кислого молока та окраєць чорного хліба [13, с. 124]. Не краще харчувалися і наймані працівники. Зазвичай господарі годували нічим не заправленою кукурудзяною кашею, або кулешем [10, арк. 2]. На свята господині старалися приготувати кращі страви. Не економили на інгредієнтах [13, с. 148].

Цукор був розкішно, його на свята могли собі дозволити лише заможні господарі. Під час різдвяних свят, селяни зазвичай з цукрового буряка варили юшку, яку додавали до куті [13, с. 173]. На Великодні чи різдвяні свята господарі доповнювали свій раціон м'ясними стравами домашнього приготування [13, с. 168].

Бідніші родини воду для власних чи господарських потреб брали із відкритих джерел чи криниць, що викопувалися чи не на кожному

підвір'ї. Заможніші господарі використовували механічні студні. Хоч вода і не була у дефіциті, галицькі селяни не були привчені до щоденної гігієни, і великі купання відбувалися, зазвичай, напередодні великих релігійних свят, особливо взимку. Також у селах бракувало мила та інших гігієнічних засобів. Одяг у кращому випадку замочували у попелі чи розчині соди.

Відсутність елементарних засобів гігієни та погане харчування сприяли масовому поширенню інфекційних хвороб. Традиційно селяни хворіли на сухоти, тиф, кір, дезинтерію, педикульоз [5, арк. 1]. Водночас, медичне забезпечення села перебувало у вкрай поганому стані. Лікарів у селах не було, а відвідувати міських лікарів було доволі дорого. Зважаючи на це популярністю користувалися різного роду знахарки, які лікували травами, замовляннями та «вилівали віск» [13, с. 172].

Дозвілля, було чин єдиним способом селянина відволіктися від господарських справ. Зазвичай, люди не працювали під час релігійних свят. Найбільшою популярністю користувалися Різдвяні та Великодні заєви, участь у яких приймали всі члени громади. Крім того, популярними були святкування Зелених Свят (Трійця), Івана Купала тощо. В окремих населених пунктах, з ініціативи національно свідомих громадян організовували свята героїв. У с. Мужилів Підгаєцького району Тернопільської області за часів польської держави 16 травня святкували «свобідний день» – звільнення від панщини [13, с. 151].

Крім релігійних свят, важливим елементом сільського дозвілля була участь в роботі самодіяльних хорових та театральних гуртків. Учасники цих товариств, організовували концерти не лише для односельчан, але й гастролювали з виступами у сусідніх населених пунктах.

Молодь вечорами збиралася у когось вдома на вечорниці, під час яких крім забав, допомагала господарям теребити кукурудзу, дерти пір'я, вишивати тощо [13, с. 188, 201].

Італійський мандрівник М. Фірміні описував побут галицьких селян так: «ви не знайдете в світі такого пожадливого до знання селянина, як в Україні. Над ним панують вічні проблеми духа, душі, Бога. В їх житті панує патріархальний звичай. Командує дід, баба господарює, а сини, невістки, слухають. Вони кохаються в рослинах і плакають хатні рослини. Перед тим, як їсти, вони хрестяться. Незважаючи на великі витрати, яких вимагає хрещення дітей (коштувала ошадність цілого року), українські селяни хрестять дітей. Вони дуже гарно сумно співають, і коли б не сумні часи, бадьоро танцюють. У кожній хаті є глек молока для гостя, і шматок хліба (іноді останній), готові віддати останню головку цибулі» [22, с. 4].

Про доброзичливість галицьких селян свідчить і той факт, що в селах ніхто не закривав помешкань на ніч. Лише коли господарі відлучалися на довший період могли закрити будинок на колодку [13, с. 172].

Сталість побуту галицького селянства порушили події вересня 1939 року. Вступ підрозділів

Червоної Армії та крах польської держави, у людей викликали різноманітні відчуття. Інтуїтивно аграрії відчували, що вони стоять на порозі великих змін. Думки селян стосовно нової влади різнилися. Бідне населення прихильно поставилося до більшовиків, повіривши їх гаслам, що тепер всі будуть жити заможнo. Господарі зайняли вичікувальну позицію, натомість заможне селянство та прихильники націоналістичних організацій – відверто ворожує.

Зважаючи на те, що побут важлива складова соціального фактору розвитку людини, творці соціалістичного світогляду, важливу роль відводили швидкому впровадженню соціалістичного укладу життя [16, с. 3].

У перші дні вересня, більшовики дозволили селянам розібрати майно поміщицьких господарств. Більшість людей, маючи повагу до приватної власності, не піддалася подібним закликам, натомість сільська біднота з радістю тягла до дому «панське». Правда, за короткий час, селянам наказали повернути забране до новостворених колгоспів. Це приводило до трагікомічних ситуацій. В с. Літятин на Тернопільщині селянин Д. Маланчук, що симпатизував більшовикам за Польщі, набрав собі з панського фільварку віз снопів, проте був затриманий начальником районної міліції і засуджений до 1,5 року ув'язнення. Повернувшись з тюрми, казав односельцям: «о, то не така комуна» [13, с. 7].

Водночас обурило селян призначення на керівні посади у тимчасові органи влади місцевих асоціальних елементів, усунувши від вирішення сільських справ поважних господарів, вчителів та місцевого пароха. Як зазначає дослідник С. Білоконь: «не втрата майна гнітила душу, а те, що над ними порядкувала юрба цілком примітивних дикунів, людей кримінального типу» [3, с. 6].

Крім господарського життя, радянська влада вдалася і до зміни селянського побуту. Через закриття приватних магазинів, селяни зіткнулися із дефіцитом елементарних промислових та побутових товарів. Люди не могли вільно придбати ні трикотажних виробів, ні тканин. Враз не стало сільськогосподарського реманенту: відер, лопат, сап, цвяхів тощо. З полиць сільських магазинів зникло мило і гас. Щоб люди не виготовляли самі одягу та взуття, в березні 1940 р. Тернопільський облвиконком зобов'язав всіх сільських кустарів, що займалися виробами із тканин та шкіри, зареєструватися в Облспоживспілці, а у разі невиконання постанови, вони не мали права займатися господарською діяльністю [11, арк. 4].

Селяни з цього приводу прикро жартували: «куди поділося масло? Розтопилося під сонцем сталінської конституції» [24, с. 5].

Зазнав змін і зовнішній вигляд сіл. На державних будівлях замайоріли червоні прапори. Де тільки можна висіли агітаційні плакати та портрети керівників партії та держави. Чи не кожного дня в селах відбувалися мітинги., збори та інші дійства, що відволікали селян від щоденної роботи.

Радянська влада активно втручалася у сільське дозвілля. Замість національних культурно-освітніх

товариств, у сільських клубах розпочали роботу агітаційні червоні кутки та хати-читальні. Значної уваги влада приділяла діяльності різноманітних професійних та аматорських хорових, драматичних, хореографічних та інших гуртків. Своєю діяльністю, мистецькі гуртки мали доповнити палітру методів ідеологічного впливу на населення. Хоч іноді така практика приводила до конфузів. Залучений до святкування у с. Августівка Зборівського району Тернопільської області, чергової річниці жовтневої революції 8 листопада 1940 р., церковний хор, замість радянського гімну «Інтернаціонал», через незнання, виконав національний «Ще не вмерла Україна», при тому, за словами місцевого пароха: «приятні на святі представники влади щиро оплескували український гімн» [28, арк. 25зв].

За ініціативи місцевого прорадянського активу, та за підтримки офіційних органів влади, у сільських клубах стали практикувати танці для молоді, які часто супроводжувалися пиятикою [25, с. 907]. Найактивніше подібні дії практикувалися під час постів і у неділю. Наприклад, у страшу п'ятницю 1 травня 1941 р. у с. Теляче (Мирне) Підгасцького району Тернопільської області радянські активісти вирішили організувати в клубі танці. Молоді активісти місцевої «Просвіти» на чолі з І. Зьомком зірвали цей захід, за що згодом були арештовані та страчені під час відступу більшовиків [18, с. 8].

Відсутність міри та зростання народного невдоволення змусили офіційну владу дещо призупинити подібного роду ініціативи. Так, в одному із партійних документів зазначалося: «в роботі окремих клубів має місце надмірне захоплення розвагами і недооцінюються провідні завдання в галузі комуністичного виховання трудящих, зокрема, агітаційно-політична, інтернаціональна і військово-оборонна робота» [21, с. 23].

Сприятливі умови релігійної свідомості мало і впровадження нового побуту: звідин, сімейних вечірок, радянських свят, свята першого засіву врожаю, громадські похорони, тощо [14, с. 10].

Водночас, радянська влада чинила усілякі перешкоди під час святкування релігійних чи українських національних свят. Після організованого жителями с. Товстенке на Тернопільщині 17 червня 1940 р. свята «на могилі січових стрільців», секретарю місцевого райкому КП(б)У обласне керівництво наказало «покращити масово-політичну роботу в селах, своєчасно реагувати на всі прояви ворожих елементів і безпощадно викорчовувати їх залишки» [20, с. 197].

Піддавшись радянській агітації, частина місцевих активістів, здебільшого асоціальний елемент, одразу взялися до боротьби з церквою. У багатьох селах було знищено придорожні «фігури», а на окремих храмах знято хрести [27, арк. 30]. Ситуація набирала такого розмаху, що влада змушена була вдаватися до обмеження дій активістів. ЦК КП(б)У восени 1939 р. видало низку постанов, де рекомендувало місцевим

органам самоврядування не допускати конфіскації церковних приміщень, інших дій, виявляти пильність і враховувати «своєрідність обстановки, в якій вони працюють». Загалом всі дії стосовно служителів культу, мали погоджуватися із центральними органами радянської влади [1, с. 240].

За посередництва школярів, більшовики намагалися приборкати з інтер'єру сільських хат образи. Це викликало непорозуміння в родинях, а також і те, що часто батьки забороняли дітям відвідувати школу [13, с. 115].

Основні завдання «культурної революції» у західноукраїнському селі були безпосередньо пов'язані з подальшим успішним впровадженням соціалістичного способу життя. «Звільнення від релігійного задурманення буде сприяти на селі розвитку колективізації, а звідсіль зростанню добробуту селян. Релігійність селянства має під собою ще й досі ґрунт в економічному укладі сільського господарства та культурному назадстві населення. Церква пустила глибоке коріння в сільській побут. З моменту народження (хрестини) до самої смерті й далі після неї (поминки). При проведенні антирелігійної пропаганди, все це повинно бути взято до уваги» [14, с. 5].

По суті антирелігійна пропаганда на селі мала боротися не лише з релігією та її традиціями (звичками), але і з побутовими забобонами, що не завжди заохочували і священики.

Експропріація церковних земель, та її подальший розподіл між малоземельними селянами викликали неоднозначну реакцію місцевого населення. Виховані в традиціях поваги до приватної власності, селяни, в переважній більшості, не наважувалися обробляти колишню церковну землю. Проте траплялися випадки, коли: «більшовицькі клічі поробили в релігійнім світогляді і в моральнім рівні значні і тріскі щілини: поняття приватної власності, релігійні практики (головно у чоловіків) улягли великому захитанню», що сприяло факту розподілу церковного поля між «місцевим шумовинням» та ситуації, коли парафіяльні будинки переобладнували під амбулаторії, школи чи клуби. Селяни про таких радянських активістів тихенько жартували: «ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні». Парох с. Дуліби на Львівщині, тих, хто взяв церковну землю відлучав від церкви, через що, навіть місцеві бідняки під погрозами голови сільради не хотіли брати «церковне поле» [28, арк. 14].

Не вкладалося у свідомості селян ставлення більшовиків до священиків, котрі були моральними авторитетами села. В с. Лапшин на Бережанщині пароха о. Недільського, енкаведисти взули в черевики з підшвами набитими цвяхами та водили по селі цілу ніч. Голова сільради с. Миклашів Зборівського району Тернопільської області назвав пароха «пасажиром», якого потрібно позбутися, та рекомендував останньому перекваліфікуватися на вчителя.

Не витримавши тиску, частина служителів культу, залишали свої посади. Зокрема, парох с. Підгайчики Золочівського району Львівської області А. Мізь, з приходом більшовиків покинув службу і поступив на державну службу, а колишній дяк с. Поляни на Львівщині В. Дума, в час релігійних свят і неділь працював на полі, зловживав, як і більшість місцевих парафіян горілкою, а під час святкування 1 травня 1941 р. ніс перед маніфестацією портрет Сталіна. З відступом більшовиків, останній намагався відновитися на посаді дяка [27, арк. 12, 33].

За спогадами о. Павла Олійника із с. Августівка на Тернопільщині: «Село за нової влади змінилося. Якщо попередніми роками в селі ніхто не бачив п'яного чоловіка на жадній забаві, весіллі, хрестинах чи празнику, то тепер парубки та чоловіки середнього віку частенько вживали дешевеньку горілку. Якщо не було, що їм робити довгими зимовими вечорами, то вони збиралися в хатах, пили горілку і співали. Восени 1940 р. сільська крамниця пустувала. Крім горілки, смердючої риби, махорки, сірників і солі нічого більше не було. А селянину потрібні одяг, взуття, керосин, мило» [27, арк. 26].

Зазнав змін і сімейно-обрядовий побут. Якщо в умовах польської держави, для того, щоб зареєструвати шлюб, новонароджену дитину чи факт смерті особи, досить було запису священика в метричній книзі, то в нових суспільно-політичних умовах ці функції виконувала виключно держава. У квітні 1940 р. ЦК КП(б)У видало постанову, відповідно до тексту якої реєстрація шлюбу, народження дитини, смерті особи покладалася на державну службу ЗАГС [1, с. 225]. Духовенство різних конфесій повинно було передати державним органам всі реєстраційні книги. Відтепер, релігійний обряд був не обов'язковим. Парох с. Урлів Зборівського району Тернопільської області повідомляв, що у 1940 р. чотири родини зареєстрували шлюб у ЗАГСі без церковного вінчання, а також в селі двох новонароджених після державної реєстрації родичі не охрестили в храмі [27, арк. 24зв]. Страх перед покаранням за виконання релігійних обрядів привів до того, що 15 січня 1941 р. Тернопільський облвиконком прийняв постанову про впорядкування кладовищ в містах і селах, оскільки, в силу суспільних трансформацій, сільські кладовища залишилися без належного нагляду [12, арк. 23].

Впроваджені радянською владою новації у сільському побуті мали за мету, прискорити процес «пролетаризації» західноукраїнського селянства та інтегрувати його побут до існуючої в радянському Союзі моделі щоденного побуту.

Підсумовуючи вищеописане варто констатувати, що сформований протягом кількох століть уклад побуту селянства Східної Галичини, після подій вересня 1939 року зазнав значних трансформацій. Радянська влада в регіоні планомірно змінювала побут мешканців на цілковито новий. Тих, хто чинив спротив піддавали політичним та кримінальним переслідуванням.

Процес радянзації побуту супроводжувався не лише радикальними соціально-економічними перетвореннями, але і змінами у культурно-духовній сфері. Радянська тоталітарна система намагалася взяти під свій контроль усі побутові сфери життя людини від її народження до смерті. Призупинив хід радянзації західноукраїнських земель початок німецько-радянської війни у червні 1941 р.

Кожен з елементів сільського побуту – житлові та господарські справи, дозвілля, охорона здоров'я означеного періоду можуть стати предметом подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Баран, В., Токарський, В., 2014. «Зачистка»: політичні репресії в західних областях України у 1939–1941 рр., Львів, 456 с.
2. «Бережанська земля : історико-мемуарний збірник», 1998, Торонто: *Вид-во бережанська земля*, 900 с.
3. Білокінь, С., 2017. «Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. 1917–1941 рр.: джерелознавче дослідження», Київ: *Пенмен*, 768 с.
4. ДАІФО, Ф.1576, Оп.1, Спр.1.
5. Там само, Спр.34.
6. Там само, Спр.37.
7. Там само, Спр.78.
8. Там само, Спр.180.
9. Там само, Спр.283.
10. Там само, Спр.286.
11. ДАТО, Ф.Р–1833, Оп.1, Спр.10.
12. Там само, Спр.30.
13. «Західноукраїнські селяни в умовах суспільно-економічних трансформацій середини 1930–х–1950–х рр. Усна історія», Тернопіль: *ТНПУ ім. В. Гнатюка*, 308 с.
14. «Збірник матеріалів по антирелігійній пропаганді та організації гуртків «Безвірника» на селі», 1928, Дніпропетровськ, 50 с.
15. Келембетова, ВЮ., 1967. «Введення атеїзму в побуті трудящих України», К: *Наукова думка*, 162 с.
16. Келембетова, ВЮ., 1974. «Побут і релігійні пережитки: етнографічно-соціологічне дослідження», Київ: *Наукова думка*, 188 с.
17. Келембетова, ВЮ., 1984. «Суспільно-побутові функції радянської обрядовості», Київ: *Наукова думка*, 189 с.
18. «Коротка історія церкви і християнського життя громади села Теляче–Мирне», 1991, Рукопис, 28 с. Архів автора.
19. Котовський, Р., 2011. «Зміни в повсякденному житті галицько-волинського села у 1939–1941 рр.», *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*, Вип.1, с.136–141.
20. Котовський, Р., 2011. «Особливості агітаційно-пропагандистської роботи радянської влади в західних областях УРСР (1939–1941 рр.)» *Вісник Прикарпатського університету*, Вип.19, с.193–200.
21. Кошарний, ІЯ., 1975. «У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях Української РСР (1939–1958)», Львів, 238 с.
22. *Краківські вісті*, 1942, 21 червня.
23. Литвин, М., 1999. «1939: Західні землі України», Львів: *Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича*, 152 с.
24. *Львівські вісті*, 1943, 28 жовтня.
25. «Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944», Т.2, Кн.2, 1999, Львів, 1095 с.
26. «Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.)», 2009, Київ: *Інститут історії України НАН України*, 445 с.
27. ЦДАЛ, Ф.201, Оп.1, Спр.34.
28. Там само, Ф.201, Оп.1, Спр.36.
29. Там само, Ф.859, Оп.1, Спр.10.

References

1. Baran, V., Tokarskyi, V., 2014. «Zachystka»: politychni represii v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy u 1939–1941 rr. («Shredding»: political repressions in the western regions of Ukraine in 1939–1941)’, Lviv.
2. ‘Berezhanska zemlia: istoryko–memuarnyi zbirnyk (Berezhanskaya land: historical and memoir collection)’, 1998, Toronto: *Iyd–vo berezhanska zemlia*.
3. Bilokin, S., 2017. ‘Masovyi teror yak zasib derzhavnoho upravlinnia v SRSR. 1917–1941 rr.: dzhereleznave doslidzhennia (Mass terror as a means of public administration in the USSR. 1917–1941: source study research)’, Kyiv: *Penmen*.
4. *DAIFO* (State archive Ivano–Frankivsk region), F.1576. Op.1, Spr.1.
5. Tam samo, Spr.34.
6. Tam samo, Spr.37.
7. Tam samo, Spr.78.
8. Tam samo, Spr.180.
9. Tam samo, Spr.283.
10. Tam samo, Spr.286.
11. *DAIO* (State archive Ternopil region), F.R–1833, Op.1, Spr.10.
12. Tam samo, F. R–1833, Op. 1, Spr 30.
13. ‘Zakhidnoukrainski seliany v umovakh suspilno–ekonomichnykh transformatsii seredy 1930–kh–1950–kh rr. Usna istoriia (Western Ukrainian peasants in the conditions of socio–economic transformations of the mid 1930s–1950s Oral history)’, Ternopil: *TNPU im. V. Hnatiuka*.
14. ‘Zbirnyk materialiv po antyrelihiinii propahandi ta orhanizatsii hurtkiv «Bezvirnyka» na seli (Collection of materials on anti–religious propaganda and organization of circles «Frivolous» in the village)’, 1928, Dnipropetrovsk.
15. Kelembetova, Vlu., 1967. ‘Vvedennia ateizmu v pobuti trudiashchyykh Ukrainy (Introduction of atheism in the life of the working people of Ukraine)’, K: *Naukova dumka*.
16. Kelembetova, Vlu., 1974. ‘Pobut i relihiini perezhytky: etnografichno–sotsiologichne doslidzhennia (Life and religious remnants: ethnographic and sociological research)’, Kyiv: *Naukova dumka*.
17. Kelembetova, Vlu., 1984. ‘Suspilno–pobutovi funktsii radianskoï obriadovosti (Social–household functions of the Soviet ritual)’, Kyiv: *Naukova dumka*.
18. ‘Korotka istoriia tserkvy i khrystyianskoho zhyttia hromady sela Teliache–Myrne (A brief history of the church and the Christian community life of the village Telyache–Mirne)’, 1991, Rukopys, 28 s. Arkhiv avtora.
19. Kotovskyi, R., 2011. ‘Zminy v povsiakdennomu zhytti halytsko–volynskoho sela u 1939–1941 rr. (Changes in the everyday life of the Galitsko–Volyn village in 1939–1941)’, *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka*, Vyp.1, s.136–141.
20. Kotovskyi, R., 2011. ‘Osoblyvosti ahitatsiino–propahandystskoi roboty radianskoï vlady v zakhidnykh oblastiakh URSR (1939–1941 rr.) (Features of agitation and propaganda work of Soviet power in the western regions of the Ukrainian SSR (1939–1941)’, *Visnyk Prykarpatskoho universytetu*, Vyp.19, s.193–200.
21. Kosharnyi, Ila., 1975. ‘U suziri sotsialistychnoi kultury. Kulturne budivnytstvo u vozziednanykh oblastiakh Ukrainsoï RSR (1939–1958) (In the constellation of socialist culture. Cultural construction in the reunited regions of the Ukrainian SSR (1939–1958))’, Lviv.
22. *Krakovski visti*, 1942, 21 chervnia.
23. Lytvyn, M., 1999. ‘1939: Zakhidni zemli Ukrainy (1939: Western lands of Ukraine)’, Lviv: *Instytut ukrainoznavstva imeni Ivana Krypiakevycha*.
24. *Lvivski visti*, 1943, 28 zhovtnia.
25. ‘Mytropolyt Andrei Sheptytskyi: Zhyttia i diialnist. Dokumenty i materialy 1899–1944 (Metropolitan Andrey Sheptytsky: Life and activities. Documents and materials 1899–1944)’, T.2, Kn.2, 1999, Lviv.
26. ‘Narysy povsiakdennoho zhyttia radianskoï Ukrainy v dobu nepu (1921–1928 rr.) (Essays on the daily life of Soviet Ukraine in the days of the Nep (1921–1928))’, 2009, Kyiv: *Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy*.
27. *TS DIAL* (Central state historical archive in Lviv), F.201, Op.1, Spr.34.
28. Tam samo, F.201, Op.1, Spr.36.
29. Tam samo, F.859, Op.1, Spr.10.

* * *